

# TAJNÉ UMĚNÍ

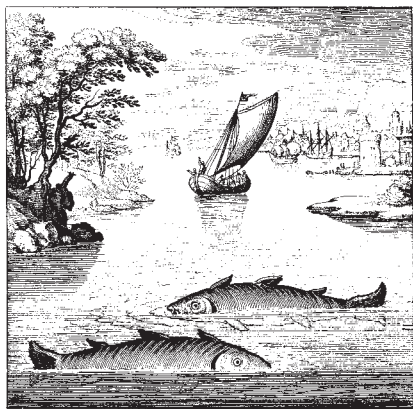
## *hledání zlata*

---

Otevřít typický alchymistický spis znamená utkat se s matoucí směsicí záhadného textu a zvláštních nereálných vyobrazení. Návod k výrobě *Kamene* je protkán tajemnou terminologií a doprovázejí jej obrázky podivných hermetických symbolů nebo magických snových výjevů, v nichž královské rodiny sehrávají bizarní romantickou telenovelu se svatbou, nesváry, vraždou novorozeněte, královráždou, hermafroditismem a sexem na hřbitově; to vše doprovází fantaskní bestiář draků, zelených lvů, jednorožců, fénixů a salamandrů. Pisatelé takových knih si často dávají výstřední polatinštěné pseudonymy a jejich životy jsou plné intrik a tajemství.

Výstižným příkladem je polský alchymista z konce 16. a počátku 17. století Michal Sendivoj „Sendivogius“. Několikrát unikl německým knížatům, kteří z něj mučením a vězněním chtěli dostat tajemství alchymistů; v Praze se usadil na císařském dvoře a provedl transmutaci přímo před Rudolfem II., jemuž sloužil řadu let jako lékař a rádce; byl zřejmě také první, kdo izoloval kyslík.

Kde má v tomhle zmatku chudák nováček začít? Kdo se chce stát alchymistou nebo se třeba jen pustit do výroby některých alchymických elixírů, musí nejprve jako alchymista myslet. Pozoruhodné je, že alchymisté všech dob a zemí sdílejí přibližně stejnou představu. Možná mají ve zvyku vyjadřovat se divně, alespoň však více či méně říkají jedno a totéž. Všichni alchymisté věří, že lidé a ani takřka nic jiného na světě není úplně takové, jaké by mohlo být. Až na zlato. Příběh alchymie, přinejmenším na Západě, je ve zkratce příběhem zlata a našeho vztahu k němu. Začíná, velmi příhodně, za mytického *zlatého* věku na úsvitu lidské éry.



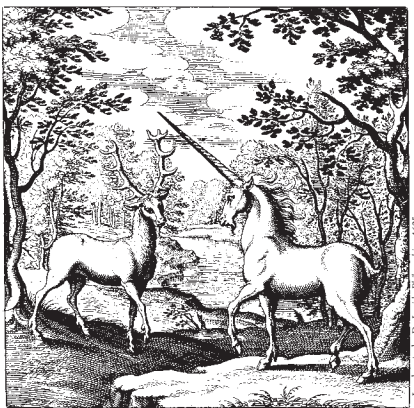
*Dvě ryby představují počátek a konec Díla  
a symbolizují také dvanácté  
a poslední znamení zvěrokruhu.*



*Drak symbolizuje jak nižší, vášnivou a pudovou složku osobnosti,  
tak surovou prvotní materii, kterou je před započatím Díla  
nutné podřídit vůli.*



*Dva zápasící orlové ztělesňují boj ducha a duše,  
síry a rtuťe alchymistů, před svým  
vzájemným usmířením.*



*Po očistění se oba soupeřící principy zasloučí a přemění  
a jsou přínavěny žít společně  
v důstojnosti a harmonii.*

# ECCE HOMO

## *na počátku*

---

První člověk je náhle nadán vědomím. Vidí, že se koupe v záři ohnivého slunce, stojí nohama na zemi, dýchá vzduch. Ejhle, člověk. Do úžasu se mu vkrádá stále neodbytnější potřeba žízně. Voda jej milosrdně volá a přitahuje k sobě. Oheň, země, vzduch, voda. Člověk ve svém živlu. Na zlatý věk se ale snáší noc. Člověka pohlcuje temnota, cítí ztrátu a naráží na dualitu: noc a den, světlo a tma, teplo a zima. Touží po zmizelém světle slunce, po jeho ohni. Dokud jej ale nebude schopen ukrást, zůstane oheň v moci bohů. Padá na zem v podobě blesků a sálajících hrud meteorického železa, zatímco zespodu zlověstně soptí a vybuchuje z vulkánů a zažehován sluneční září ničivě běsní v lesích.

Člověk se mezitím na okraji vodní hladiny seznamuje s hloubkou a odrazem a dovídá se vše, co potřebuje – k uhašení žízně, naplnění žaludku a ke vznícení představivosti. Začne malovat sytě barevnými hlinkami – červeným a žlutým okrem, barvami krve, ohně a slunce; bílý kaolin má barvu kostí, zubů a měsíce; černý jíl je barvou noci. Vidí je, dotýká se jich. Obarvují mu prsty, maluje si jimi po těle. Vyzbrojen barvami *Velkého Díla*, barvami lidské rasy, může vytvářet podobizny věcí. Když přivolá některou z věcí do své mysli, prostřednictvím jeho ruky a palety se projeví její duch. Tím získává moc nad svými soupeři i spojenci: nad duchy, které tuší kolem sebe, nad svým společníkem i nad zvířaty, které loví pro kůži, maso a kosti.



Malby duchů Wandjina ze severozápadní Austrálie – tajemné portréty éterických bytostí, které s námi sdílejí svět. Červený oker používaný k těmto malbám vznikl podle legendy tak, že na zem spadla krev duchů našich předků. Červený oker, bílý kaolin a černý uhlí se používají dodnes.



Paleolitické jesynní malby z Lascaux ve Francii – jednoduché minerální pigmenty jako jemně drcená manganová ruda a hematit (tentýž oxid železa, který se nalézá v červeném okru) se rozstříkávaly ústy a prsty se roztíraly do podoby duchů zvířat.

# OHEŇ A KOVY

## *od zlatého věku do doby železné*

---

Koryta vodních toků ukrývala od pradávna vedle křiklavě zbarvených hlinek rovněž hrudky ryzího zlata – oslnivě zářícího kovu barvy slunce. Vzácného a drahocenného. Je neobvykle těžký, není tvrdý, takže se dal opracovávat kamenem a formovat do nejvytříbenějších výtvorů, které se nikdy nerozpadnou ani nerozloží.

Zlato však není jediným kovem, který nacházíme v čisté podobě. Na zemském povrchu se vždy nacházelo rovněž meteorické železo. To je sice bezvýrazné, tvrdé a těžko zpracovatelné, mělo však se zlatem něco společného. Lidé věřili, že spadlo z nebe, což jej obestíralo tajemstvím a posvátnou hrůzou spojenou s nebesy. Výtvořily z meteorického železa měly magické vlastnosti, než ale lidstvo mohlo tento kov začít účinně opracovávat, muselo ovládnout oheň. Další podobné materiály lidé našli skryté a napůl zformované ve skalním základu zlatonosného proudu a odhalilo je až působení ohně.

Oheň přetváří věci a přetvořil i naše životy. Umožnil nám přeměňovat říční hlínu v nádoby na vaření, přenášení a uchování jídla a v cihly ke stavbě pecí; ty dokázaly vytvořit takový žár, aby bylo možné dobývat z hornin kov a odlévat jej do podoby všemožných nástrojů, od kladiv a kleští až po čepele pro radlice a zbraně.

Jakmile lidé dostatečně ovládli oheň, započal boj o nadvládu nad zemí. Zlato je sice symbolem dokonalosti a trvalosti, nasměrovalo nás ale na dráhu změny, kovovou cestu, která nás dovedla k éře průmyslových strojů, jaderné technologie a kamene mudrců.





# ZPĚT K PŘÍRODĚ

## *principy života*

---

Člověk i přes svou technologickou vyspělost zůstává vydán na milost živlům, neboť je stejně jako všechno ostatní na Zemi součástí živé přírody. Alchymisté proto považují *přírodu* za princip, který sjednocuje všechny věci a řídí i jejich individuální přirozenost. Stejně tak jsou přesvědčeni, že vše, co je v přírodě, se odráží v nás samých.

Pro alchymistu je univerzálním životodárným principem přírody *duch*, zatímco jedinečnou esencí každé věci je její *duše*. Tyto dva principy pak spolu s *tělem* jako třetím principem vytvářejí takzvanou *tria prima*. Nejlépe toto ústřední téma alchymie pochopíme pohledem na rostlinnou říši, jejíž tři principy snadno rozpoznáme.

Alkoholu z rostlin čili ethanolu říkáme někdy *špiritus*, což pochází z latinského slova *spiritus* – duch. A tím také je – je duchem rostlin, který je stejný, ať se získává z hroznů, obilí nebo z kořenu mandragory, a je tak *univerzálním* principem rostlinné říše. Individuální *esence* rostliny – její *duše* – se nalézá v jejím esenciálním oleji (růže má mnoho jmen, její vůně je ale jedinečná). *Tělo* je pak neviditelná *sůl*, kterou, jak zanedlouho uvidíme, lze extrahovat z rostlinného popela oddělením „jemného od hrubého“.

Rostlinná *sůl* ochotně funguje jako most mezi rostlinami a říší nerostů, jako vstupní místo pro minerální alchymii. Její postupy tajuplně odrážejí procesy odehrávající se v duši alchymistově, která při tom rovněž prochází transformací. Klíčem k těmto procesům je vzájemné působení principů *tria prima*; podívejme se tedy na tyto principy blíže a sledujme bohatou symboliku, do níž je alchymisté odívají.



Michael Maier, *Atlantides*, 1611

„Vítř nese jej ve svých útrokách.“ Zosobněný vítr na vyobrazení nese omu tajemnou substanci Smaragdové desky, o jejíž poznání usilují všichni alchymisté.



Michael Maier, *Atlantides*, 1611

„Následuj přírodu,“ radil Paracelsus. Zde vidíme alchymistu, jak se s lucernou, holí a brýlemi snaží kráčet v jejich slépěších.



Janus Pictor, *De Lapide Philosophico*, 1615

Salamandr je duchem ohně, který je ale nutné chápat ve všech jeho nuancích a nezaměňovat jej s „běžným ohněm“.



Robert Fludd, *Utruncio Cosmi*, 1617

Dva alchymisté pozorují pohyby a vzájemná postavení nebeských těles, aby určili nejvhodnější chvíli k zayočení Díla.



# SÍRA A RTUŤ

## *sladění protikladů*

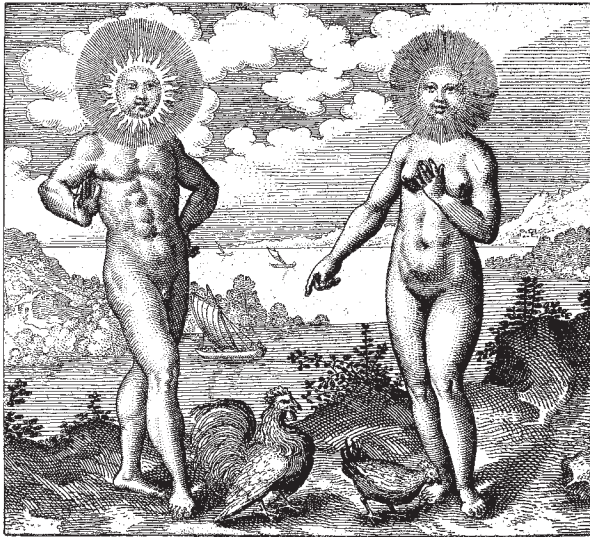
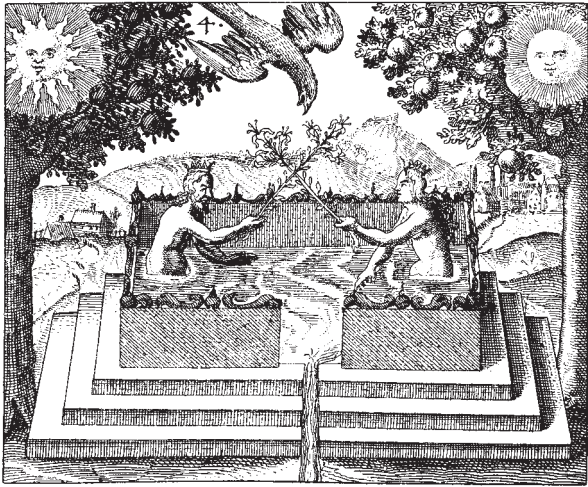
---

Duše a duch se v terminologii alchymistů označují jako *síra* a *rtuť*. V alchymii však nejde o běžně se vyskytující prvky těchto názvů, nýbrž o základní principy bytí, vzniklé na počátku stvoření. Dohromady tvoří dvojici, polaritu doplňujících se, avšak protikladných sil, které je nutné vzájemně smířit a sladit. Stejně jako čínské symboly jin a jang se nejenže vzájemně zrcadlí, ale každý také obsahuje zárodek druhého. Plyne z toho nesčetné množství paradoxů, kvůli nimž jsou klasické alchymické recepty tak matoucí.

Síra, která ztělesňuje duši, představuje vědomí, individuální projev ducha. Je horká, suchá a žhnoucí, zastupuje mužský princip, a je tak oplodňujícím semenem; říká se jí také otec kamene nebo Sol, podle římského boha Slunce. Je formou – *eidōs* – ideou věci, vyjádřením této ideje. Jejími symboly jsou Slunce, jelen a červený lev. V neočištěném stavu je síra červený muž, který se sváří s bílou ženou. Po zušlechtění a zdokonalení se stává červeným králem.

Rtuť, tedy duch, je životní silou a univerzální duší všech věcí. Je pasivní, ženská, chladná a vodovitá, je ztělesněním věčné ženskosti, prvopočáteční hmotou (*prima materia*), živnou půdou, matkou všech věcí. Surovou rtuť symbolizuje drak, had, zelený lev a bílá žena, které se po očištění a zušlechtění stávají bílou královnou nebo bílým lvem, jednorozcem, Měsícem zvaným Luna a Dianou, panským božstvem přírody.

Třetí princip, *sūl*, působí jako prostředník mezi sírou a rtuť. Je jiskrou mezi oběma ostatními principy, dítětem jejich svazku, nástrojem sladění a vyvážení jejich polarit.



# CHYMICKÁ SVATBA

## *sňatek Slunce a Měsíce*

---

Člověk je paradoxní stvoření, plné rozporů a svářících se vášní. Duch chce ovládnout svět, duše však touží jen po štěstí. Alchymie jejich konflikt často symbolizuje mužem s taseným mečem a ženou s orlem, případně dvěma bojujícími zvířaty, například orly, nebo psem a fenou, jejichž boj končí zuřivým pářením a smrtí; symbolizuje to fatální marnost vztahu, v němž se láska snoubí s nenávisť.

Cestou k úniku z tohoto brutálního cyklu a k dosažení harmonie je odstranit vše nepodstatné – jenné oddělit od hrubého, neboť dokud budou duch a duše spoutány hmotou, nemohou být osvobozeny. Závěr je prostý – jestliže se budeme příliš ztotožňovat se svým fyzickým já, je nám souzeno zemřít zároveň se smrtí našeho těla; tuto falešnou identitu proto musíme obětovat a zničit – jen tak se vyjeví naše pravé já. Semeno také nemůže vzejít, dokud neshnije a neodpadne jeho vnější slupka. Substance, která rozkládá hmotné tělo, se nazývá *filozofická rtuť* – je to zředěné spirituální rozpouštědlo, jehož příprava je pro laboratorního alchymistu (chymika) jednou z největších výzev.

Po uvolnění ze spoutaného stavu mohou být oba principy pročištěny a smířeny a může nastat jejich posvátný svazek – chemická svatba červeného krále a bílé královny. Plodem jejich spojení je transcendentní oboupohlavní dítě, duch nadaný duší; nesmrtelná zduchovnělá duše, kterou titul anonymního alchymického svazku z 18. století charakterizuje jako *Hermafroditní dítě Slunce a Měsíce*.





# HERMES TŘIKRÁTE VELIKÝ

## *rozverný průvodce duší*

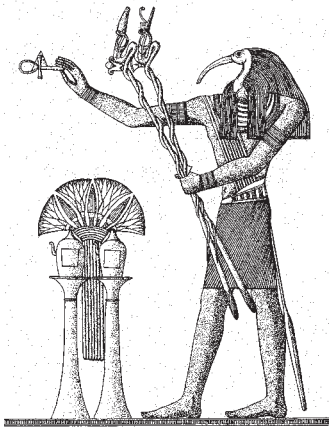
---

Velikánem západní alchymie a vrtošivým průvodcem všech alchymistů je legendární Hermes Trismegistos. Většinou je sice považován za starověkého učence a některé arabské zdroje jej ztotožňují s prorokem Idrísem (biblickým Adamovým potomkem Henochem), v jeho postavě se však spojují i božské vlastnosti egyptského Thovta a řeckého Herma, potažmo římského Merkura.

Hermes je poslem bohů, který zprostředkovává kontakty mezi nebesy a zemí, je ochráncem cest a křižovatek, vykutáleným patronem kupců, ale i zlodějů. Thovt je zase patronem posvátného vědění, ale také prostředníkem, který působí na každé úrovni bytí. Slouží bohům, zároveň je ale jejich stvořitelem jakožto nejvyšší čaroděj, který je sám sobě stvořitelem – je slovem, které se mění ve skutek. Stačí mu jen nějakou věc pojmenovat a ona vznikne.

Hermes Trismegistos je postavou, v níž se stýká historie, legenda a mýtus, a přesněji jej charakterizovat je tedy ošidné. Své role a svou totožnost každou chvíli mění. Jako archetyp šejdříře je učitelem pro svět vnitřní i vnější a rovnovážným středem mezi všemi polaritami.

Trismegistovi se přisuzuje autorství spisů sdružených do souboru *Corpus Hermeticum*. Vznikly v raně křesťanské Alexandrii, zjevně však čerpaly ze starších zdrojů. V Evropě byl *Corpus Hermeticum* až do renesance prakticky neznámý, pak ale získal značný vliv. Hermes označuje člověka za *velký zázrak*, mikrokosmos stvořený „podle obrazu Božího“, a říká, že má všechno, co potřebuje, aby svého božského údělu dosáhl. Nejznámějším hermetickým textem je hádankovitě vodítko k Velkému Dílu zvané *Smaragdová deska (naproti straně 1)*, jejíž významový potenciál je takřka nevyčerpatelný.



*Thovt s hlavou ibise (nahore vlevo), v pantheonu starovekeho Egypta bozsky pisar, drzi ve zvednuté ruce symbol anch a dve berle obtočené hady. Hermes Trismegistos (nahore vpravo) třiná armilární gény a prstem ukazuje doli. Merkur (dole uprostřed) usmiňuje protikladné polarity a drži v obou rukou kaduceus, symbol harmonie.*

